

РОЗДІЛ 1. ГРОЗОВІ ХМАРИ

Ще з вечора знялася страшна буря. Козацькі чайки то підносило аж на гребінь хвилі, а то шпурляло вниз, мов у прірву, щедро заливаючи потоками холодної води. І небо, і море, і вітер наче змовилися проти відчайдухів, об'єднали свої злі сили й спрямували їх проти людей. Де й хто з козаків зараз перебував, який човен уцілів, а який пішов на дно — один Бог відав. І тільки стріли блискавиць, розколюючи небо, на мить освітлювали оскаженіле море. Козаки втратили відлік часу. Вимокли, змерзли, потонули. Усі сили йшли на те, аби втриматися, вижити в цій катавасії. Кожен молився — хто мовчки, а хто й уголос; шторм бив хвилями, гупав у бубон громом і натужно вищав щоглами.

Федір Конограй, який не вперше потрапляв у морські шторми, раптом відчув, як смерть дихнула йому в лице. Чайку знову кинуло на гребінь хвилі, і шаленим потоком води змило в море Пилипа Гірчицю. Четвертий морський похід став для нього останнім. Він сидів зліва від Федора — і за мить його мов корова язиком злизала. І руки не подаси, і не врятуєш, і не перехрестиш на прощання те місце, яке стало останнім притуловиськом славного козака, бо човна жбурляло в усі боки — чи то ближче до турків, чи до рідної землі, а чи до самого чорта в пекло.

— Тьху-тьху, прости Господи, і подумається таке в страшну хвилину! — Степан Оселедець, який підпирив Конограя праворуч, нажахано хрестився й молився. Пропасниця

била ним, мов свиня хвiрткою, i здавалося, що вiн збожеволiє вiд страху.

— Чи втримаємося ми, батьку?! — настрашено прокричав хтось, пересилюючи шум бурi, до Якова Бородавки. Отаман не забарився з вiдповiддю:

— Утримаємося, братчики! Чи ж нам уперше в цiй калюжi купатися? Нема коли нам, браття, погубити, бо султан вже й обiд для нас пририхтував у Стамбулi! Сором буде не явитися, та й побратими в темницях нас виглядають! Засмiють, скажуть, що дощику злякалися!

— Еге-ге, бачу, хтось уже в штани напудив! — зареготав Конограй. — Це ще нас не намочило, це ще ми не прибудили! От я недавно з шинку вертався та й у калабанi загруз, ото вже нечистий мене виводив!

— А чи це не тодi було, коли ти й шапку пропив?! — проверещав Йосип Молдаван, i пiд час шторму не втрачаючи своєї в'iдливостi.

— Нi, це тодi було, коли ти у своїх шароварах заплутався й серед ярмарку перед дiвчатами ноги задер!

— Га-га-га-! Го-го-го! — козаки вишкiрили зуби, бо таки смiшно було, коли Йосип, пiдсокирюючись до дiвчат, намагався удати з себе уродзонного шляхтича й засторонився своїх товаришiв. Мов на зло, у цей же час на ярмарку вирвався й утiк пiдсвинок, залишивши позаду своїх незугарних господарiв. Промчавши вихором помiж людей, вiн метнувся пiд ноги Молдавану й штовханув його прямиciнько в купу гною, яку той якраз оминав iз суто панською бридливiстю. Увесь ярмарок тодi за животи хапався, тож i зараз цей спогад викликав регiт, який не могла стримати навіть буря.

Мов у вiдповiдь iм розгнiване небо так трiснуло та гупнуло в литаври, що аж вуха заклало. Шторм набрав такого страшного оберту, що Якiв не втримався й прокричав:

— Гей, браття мої любi, якщо не допливемо до тих чорнявих туркень, то не згадуйте мене лихим словом, бо це ж я вас пiдманув у похiд!

— А Бог би з тобою говорив, та хiба ж ти нас як короу на налигачi вiв? — гукнув хтось йому у вiдповiдь, пересилюючи шум бурi. — Разом вирушили, тож i дорога тепер у всiх одна.

— Браття, а чи не настав час висповiдатися, чи немає серед нас гiшника, через якого Божа кара всiх переслiдує? Ви ж знаєте, що хто на морi не бував, той i Богу не молився! — знову озвався Бородавка за правом старшого та, слiдуючи давньому звичаю, суворо питав своїх товаришiв. — Якщо Твоя, Господи, воля, то пiдемо всi у воду спасення за гiхи шукати! Але надiємося на опiку Твою i Пресвятої Божої Матерi Покрови!

Нiхто з козакiв не вiдгукнувся. Чи то не розчули, чи гiхи свої згадували. Раптом подав голос запорожець Оселедець:

— Господи, Матiр Божа, наша заступнице, i ви всi, товаришi мої вiрнi, чи не за мене всiх нас покарано? Бо гiшний я дуже: матiр i батька своїх залишив напризволяще, i зневажив, i забув; рiдного брата й за брата не мав... А ще колись людей конем потоптав... До церкви рiдко ходив, шапки бiля неї не зiмав...

— Як же ти Святе Письмо читаєш i на добро свого джуру навчаєш? Ти ж гiхiв назбирав, як бiдний у торбу! — спересердя кинув йому Конограй. — Не дурно тебе так трусило, знав, де собака зарита!

— Гiшний я, визнаю свою вину, за це, видно, i Господь усiх нас карає! Доки ще не пiзно, киньте мене в море, щоб не постраждало усеньке братство через мої гiхи! — Степанiв голос затвердiв вiд прийнятого рiшення й не вiдворотности долi.

— А таки й кинемо, бо заробив на горіхи! — владно прокричав Яків, й одразу ж звернувся до Федора. — Кинемо, щоб не було невдачі в поході! Федоре, не марнуй часу, бурю треба якось утихомирити!

Конограй зав'язав зблідлому Степану очі хустиною й витягнув гострий ятаган. Козак, наче відчувши це, відсахнувся, але його втримали міцні руки побратимів.

— Простіть мені гріхи мої, вольні та невольні... — прошепотів безкровними вустами.

— Бог простить! — незворушно прокричав йому Федір, замахаючись ятаганом. Мить — і зблиснула зброя, і пролилася козацька кров у Чорне море, несучи в собі щире покаяння, бо хто в таку хвилину збреше?

Усі погляди козаків були звернені до неба — чи прийме воно каяття, а чи й далі буде карати за гріхи? Шторм іще вищав, та його оскаженілість почала помалу стихати.

— Що то за силу має щира молитва та вчасна сповідь, — задумливо сказав старий козак Гопкало, закручуючи за вухо обвислого й мокрого оселедця.

У чайці почувся гомін і смішки, братія почала приходити до тями. Козаки повеселішали, закрутилися, завертілися, оглядаючи один одного та чайку, дивуючись, що вціліли й не пішли рибу годувати.

Уже сіріло. По небу ще бігли сиві хмари, мов отари брудних овець, та все ж таки благословлялося на світ. Конограй, не вмюючи довго журитися, весело засміявся й навіть притупнув ногою.

— Ох і викрутило нами, ох і кидало, як тими варениками в макітрі! А ти чого носа опустив? — стусонув під бік Степана, який ніяк не міг оговтатися. — Ти ж сьогодні як заново родився! Хоч оселедець на голові рости не хоче, та зате й кістлява із собою не бере!

— Смерть вельми вибаглива панянка — подивилася, що на голові й воші немає за що вхопитися, та й плюнула на нього! — козаки знову сміялися з похнюпленого Степана. Оселедцем прозвали його в насмішку — він був лисим, як коліно. Таким він і на Січ прийшов, таким його завжди знали запорожці. А ще сміялися, бо, бажаючи покарати грішника, тільки налякали його, порізавши руку.

— Що ж, браття, посміялися, та й годі. А тобі, Степане, це хай добрим уроком буде. Тієї крові, що пролилася — не жалій. Хай із нею й уся твоя дурість виходить, — похитав головою Яків, і товариство враз посерйознішало, роздивляючись навкруг, чи не знайдуться де інші чайки, чи вдалося їм урятуватися під час шторму. На щастя, вже до обіду всі човни зібралися до купи.

— Не такий чорт страшний, як його малюють, — сміявся Бородавка. — Помочило, полякало та й відпустило. А тепер, як казав мій дід, з Богом, Парасю, доки люди трапляються! Ще трохи — і підсмалимо султано-ві боки та погуляємо в нього вдома. Я ж із вами, братчики мої дорогенькі, не тільки на море, а й у самісіньке пекло подамся!

Засміялися запорожці:

— Ти у нас, батьку, нівроку: що на руку, що на слово — твердий, як кремій. З тобою насиплемо туркам в халяви жару!

Не встигли козаки й оглянутися, як на горизонті зблиснув гострими списами мечетей Стамбул. Усі притихли: майже в кожного в турецькій неволі пропав хтось із рідні. Кого продали, кого вкрали, багато людей зникло без сліду й знаку. А Семивежний замок? Скільки там гордих козаків заживо в пеклі мучаться без усякої надії вирватися на волю, роками не бачать сонця, гниють у кайданах і пропадають без сповіді святої... Не в одного на очі набігли

щирі козачі сльози, проте не розм'якло від них козаче серце, а тільки запекло праведним вогнем, і руки міцніше стиснули зброю. Усі застигли в напруженні, а згодом, коли вороже місто відкрилося перед ними, нещадним вихором увірвалися на узбережжя, знищуючи все живе на своєму шляху.

Османська Порта здригнулася від страшного зухвальства гяурів. Стамбул задихнувся чадом пожеж, а серце султана Османа II, який саме перебував за містом на полюванні, затопила хвиля ненависті до нечестивців, які оквернили його дім.

Майже все літо козаки гуляли по чорноморському узбережжю Туреччини. Похід був настільки вдалий, що османці тікали, лише забачивши козацькі чайки. У запорожців втрати були незначні, до того ж невільників визволили кілька сот і доставили їх на Запорозьку Січ. Окрилений був гетьман Бородавка: козацька сила — це вам не жарти! Він проголосив козаками всіх, хто тільки бажав ними бути. Що за бурю він зняв, годі було й казати! Сполошився навіть польський король:

— Що то буде? Клятві схизмати таку кашу можуть заварити, що довіку доведеться сьорбати!

З люттю спостерігав за козацьким військом і султанський Диван, плекаючи помсту та пам'ятаючи свою перемогу над коронним військом Ляхистану під Цецорами. Султан лише вичікував слушного моменту, готуючи своїх підданих до вирішальної війни. Покінчити і з козаками, і з Ляхистаном — ось до чого він рвався, як застояний кінь. Та якщо в нього було могутнє та численне військо, то його вороги цим похвалитися не могли.

Польський король Сигізмунд III послав посольства і до Папи, і до урядів європейських правителів. На словах усі його підтримували, зичили перемоги, але на ділі ніхто

й пальцем не кивнув. Польський сейм навіть увів нові податки. У країні витрушувалося все, що могло дати хоч якісь гроші, але зібраного було дуже мало. Король змушений був удатися до посередництва єрусалимського патріарха Теофана, аби той надіслав листа запорожцям із проханням виступити спільно з поляками проти війська султана.

Тож коли у 1621 році перед султанським палацом з'явився бунчук із кінської гриви, сповіщаючи про особисту участь султана Османа II в поході проти ненависних гяурів, то зібралася козацька рада, аби вирішити, як їм далі бути. Колесо життя знову скрипнуло, набираючи шалених обертів та підминаючи людські долі.